

Tasavvuf

Halil İbrahim ŞİMŞEK*

TASAVVUFUN KAYNAĞI

Tasavvufun ne olduğuna ilişkin soruya verilen cevaplarda onun kökeni veya kaynağına dair bazı ipuçlarını tesbit etmek mümkündür. Tasavvufun neliğine ilişkin sūfilerin cevaplarındaki temellendirmeler genellikle onun içerik ve işleviyle alakalıdır. Ancak özellikle alandışı müellifler veya tasavvufi düşüncenin karşıtları tasavvufun kökeniyile ilgili tartışmaların odağına çoğu zaman “tasavvuf” ve “sūfi” kelimelerini yerleştirmektedirler. Dolayısıyla kelimeleri merkeze alan bu tartışmalar dışarıdandır; ayrıca şekil veya dille alakalıdır ya da etimolojik (köken bilgisi) zemine çekilmiştir. Hâlbuki bir düşüncenin hangi kelimeyle ifade edildiği belli bir düzeyde önemli olmakla birlikte, ona yüklenen anlam, onun içeriği, işlevi ve amelî açıdan sahih kaynakla bağı daha dikkatle değerlendirilmesi gereken hususlardır.

Tasavvufun kaynağı meselesinde tartışmaların odağını oluşturan “tasavvuf” ve “sūfi” kelimelerinin kökenlerine ilişkin tesbitin ötesindeki bu anlayışın işlevlerini kapsayan hususların nereden alındığı veya nasıl ortaya çıktığı gibi daha kapsamlı konular ikincil düzeyde değerlendirmeye alınmıştır. Mesela “tasavvuf” veya

“sūfi” kelimelerinin Kur’ân-ı Kerim’de geçmemesi veya bunların Hz. Peygamber (s.a.v)’in hadislerinde lafız olarak kullanılmamasından hareketle bu terimlerle ifade edilen anlayışın dış kaynaklı ya da İslâm’a diğer anlayışlardan devşirilmiş yaklaşım olduğunu söylemek oldukça yüzeysel bir düşüncedir.

Lafızcı yaklaşım veya literal okuma sahihliğin esası olarak değerlendirildiğinde dinî terimlerin pek çoğunu izah etmek ve kabullenmek zor olacaktır. Çünkü dinî ilimlerin ve yaklaşımların gelişiminde Kur’an-Kerim ve hadis-i şeriflerde geçmemekle birlikte Müslümanların yaşadığı bölgelerde konuşulan dillerde ifade edilen ama özünü bu iki kaynaktan alan pek çok terim türetilmiştir. Mesela bugün Kur’ân-ı Kerim’de geçen “salât”ın karşılığı olarak Tükçeleşmiş Farsça bir kelime olan “namaz” kullanılmaktadır. Buna rağmen biz, “Namaz kelimesi Kur’an-ı Kerim’de ve hadis-i şeriflerde geçmemektedir, öyleyse bu Fars kültüründen etkilenmedir.” gibi bir yaklaşımı benimseyebilir miyiz? Kesinlikle hayır. Çünkü önemli olan, sözü edilen kelimenin bir başka dilde nasıl ifade edildiği değil, o terimin kastedilen anlamı karşılayıp karşılamadığıdır. Dolayısıyla tasavvufi anlayışı ifade

etmek için kullanılan kelimelerin söz konusu temel kaynaklarda geçip-geçmediği veya hangi kökten geldiğine ilişkin bu tür tartışmalar, onun dıştan ziyade içe vurgu yapan özünü anlamamızı sınırlandırmaktadır.

Tasavvufun kaynağına ilişkin görüşleri öncelikle iki farklı ve zıt yönde değerlendirebiliriz: Birincisi, onun özü itibariyle tamamen İslâmî bir düşünce ve anlayış olduğudur. İkincisi ise, onun düşünce ve uygulama açısından İslâm dışı anlayışlardan veya İslâm öncesi din müntesiplerine ait fikirlerden kaynaklandığıdır. Görüldüğü gibi burada sözü edilen her iki yaklaşım da tasavvufun sahihliğiyle alakalıdır. Kelimelerin kökenleriyle alakalı tartışmalarla kendimizi sınırlamadan bu iki yaklaşıma açıklık getirmek maksada daha uygun olacaktır.

Her şeyden önce İslâm düşüncesi tarihinde gelişen tasavvufi anlayışla, tevhîde ulaşmanın amaçlandığını belirtmek gerekir. Çünkü tasavvufi seyre ait hâl ve makamları açıklayan eserlerde Allah (c.c)’a ulaşmayı amaçlayan bu süreç genellikle tövbe ile başlar ve tevhîd ile sonlandırılır. Yani tasavvufi içeriğe sahip bütün yapıp-etmelerin amacı tevhîdi elde etmektir. Bu yö-

nüyle bakıldığında tasavvufu tamamen İslâmî bir anlayış olarak değerlendirebiliriz. Fakat bu durum çeşitli dönemler ve bölgelerde yaşayan sûfilerin zikredilen öze uygun olmayan düşünce ve eylemlerini kapsamaz. Bu tür gelişmeler kaynak tartışmasının ötesinde ve farklı bir bağlamda ele alınmalıdır.

Yukarıda değindiğimiz gibi diğer bir tartışma konusu tasavvufun İslâm dışı veya öncesi anlayışlardan kaynaklandığı iddiasıdır. Öncelikle tasavvufu

dik ki ona: “*Benden başka tanrı yoktur, bana kulluk edin!*” diye vahyetmiş olmayalım.” [21/ Enbiyâ, 25]

Tevhîdi esas alan bütün dinlerin mensuplarına ait kendi mânevî veya rûhî (derûnî) yaklaşımları vardır. Bu içsel (derûnî) anlayışlarla tasavvufun Allah (c.c)’a ulaşma veya tevhîdi elde etme amacına giderken sergilenen tutum ve söylemlerde benzer şeylerin ifade edilmesi veya diğer bir deyişle bazı benzeşmelerin or-

yönelenlerin anlayışlarının öncükilerden aktarma veya onları taklit olarak algılanmamalıdır. Bütün peygamberlerin mânevî tecrübeleri ve yaklaşımlarında benzerlikler vardır. Bu ilâhî gelenekteki tutarlılığın ifadesidir. Aynı şekilde her dinin müntesiplerine ait mânevî tecrübeler kendi dinlerinin renklerini yansıtmakla birlikte, özleri itibariyle bazı benzerlikler söz konusudur. İslam tasavvufu da bu durumdan vâreste değildir. Sûfilerin tecrübeleri ve anlayışları diğer dinlere mensup

fu veya onun içerdiği bazı hususları tevhîdi esas alan İslâm öncesi diğer anlayışlardan tamamen ayrı düşünmenin doğru bir yaklaşım olmayacağını ifade etmek gerekir. Çünkü Hz. Âdem (a.s)’den Hz. Peygamber (s.a.v)’e kadar gelen bütün resullerin tebliğ ve yollarının özünü tevhîd oluşturmaktadır. Bu durum Kur’an-ı Kerim’in pek çok âyetinde vurgulanmaktadır. Mesela bu âyet-i kerimelerin birinde şöyle buyrulmaktadır: “Senden önce hiçbir peygamber gönderme-

taya çıkması birinin diğerinden doğrudan alındığı anlamına gelmez. Mesela Allah (c.c)’ın insanlara gönderdiği dinlerin özü birdir. Ama toplumlara ve dönemlere göre içerik farklılıkları söz konusudur. Bütün dinlerde ortaya konulan hakîkatin bir olması sebebiyle ona giden veya onu elde etmek için ortaya konulan yöntemler, eylemler ve geliştirilen düşüncelerde benzerlikler olabilir. Dolayısıyla hakîkat arayışlarında görülen benzerliklerden hareketle sonraki dönemlerde aynı amaca

mistikler veya gnostik düşünceye sahip olanlarla benzerlik arz edebilir. Ancak bu durum onların sahip oldukları veya elde ettikleri bu anlayışı diğerlerinden devşirdikleri anlamına gelmez.

Sonuç olarak tasavvufun İslâmî bir anlayış olduğunu, onun özünü oluşturan unsurların Kur’ân-ı Kerim’den ve Hz. Peygamber (s.a.v)’in mânevî hayatından esinlenerek geliştirildiğini söyleyebiliriz.

* Doç. Dr.